

A NÉMET MŰANYAGGAZDÁLKODÁS

HITLERNEK az idei nürnbergi pártnap megnyitását elmondott beszédében az igazi meglepetés nem a nyersanyagterv és nem a gyarmati igények bejelentése volt, hanem annak elismerése, hogy a nemzeti-szocialista gazdaságpolitika egyik lelkileg is fontos programpontját, az élelmezési önellátást nem sikerült megvalósítani s hogy erre nincs is kilátás. Ennek a tanulságnak alapján tüzte ki azután Hitler a legközelebbi négyéves célt: minthogy Németországnak kivitt iparcikkokkal kell megfizetnie a bevitt élelmiszert s minthogy a belföldön felhasznált és exportált ipari áruk előállításához szükség van importálandó nyersanyagra, a birodalomnak arra kell törekednie, hogy a külföldről függetlenné válják mindazokban a nyersanyagokban, amelyeket a német bányászat, vegyi és gyáripar elő tud teremteni. Ennek az új (mesterséges vagy pót) nyersanyagipamnak Hitler szerint az is a feladata, hogy hasznosan foglalkoztassa az embertömegeket, amelyek a fölfegyverzés befejeztével elhelyezésre fognak várni. Hitler beszédében programmatikus jelentősége volt még annak a kijelentésnek, hogy nincs munkaadó és munkavállaló, mindenki az egész nép munkamegbízottja; amihez még hozzáfűzte, hogy Németország mindentől eltekintve gyarmati igényeiről sem mond le.

Az új négyéves terv gondolatát — amelynek részleteit még nem tették közzé — érthetően minden oldalról nagy érdeklődés fogadja. Vannak, mégpedig a német politikát és közgazdaságot igen jól ismerő gondolkodók, akik azt hiszik, hogy Hitler célja inkább csak fenyegetés egyrészt a nyersanyagszállító országok felé — Németország a harmadik legnagyobb vásárló a világ nyersanyagpiacán — másfelől pedig a nyugati hatalmak irányában, amelyektől Németország gyarmati igényeinek teljesítése függ, azonban lehetségesnek kell tartani azt is, hogy Hitler nem taktikázik, hanem valóban el van szánva arra, hogy e második négyéves program megvalósításához is hozzálát. A nagyvilág pedig, amely eddig is úgy tekintett Németországra, mint egy technikai, a nemzeti-szocialista forradalom óta pedig, mint egy társadalmi laboratóriumra, egyrészt politikai érdeklődéssel, másrészt pedig a műszaki látványosságoknak szóló kíváncsisággal figyeli, sikerül-e a nagyszabású kísérlet technikailag és üzletileg?

A MŰSZAKI KÉRDÉS a szakértők szerint nagyjából már megoldottnak tekinthető, mert a Németország számára legfontosabb ipari

nyersanyagokat, a benzin, a gumi, a textilszálak vegyi megfelelőjét vagy pótlékát mesterségesen elő lehet állítani s mert a hozzá szükséges legfontosabb alapanyagok, a szén és a fa részben rendelkezésre állnak, részben pedig, bizonyos fafajták importálásával, aránylag kicsiny devizaáldozattal megszerezhetők. Nehézségek inkább csak abban a tekintetben várhatók, hogy a laboratóriumi készítményeket mennyire sikerül üzemi termelésben előállítani, ez azonban az akció lényegét nem érinti, mert az új négyéves terv amúgy is letett arról az eredeti nemzeti-szocialista törekvésről, hogy Németország teljesen függetlenítse magát minden bevittől, s mert maga Hitler is belenyugodott abba, hogy bizonyos devizamennyiséget továbbra is elő kell teremteni a külföldnek való fizetés céljából. A fontos tehát számukra csak az, hogy az eddigi nyersanyagbevétel egy részét fölöslegessé tudják tőmi, hogy azután ehelyett több élelmiszert importálhassanak.

Németország élelmiszerhiányát a következő nyilatkozatok és adatok jellemzik. Darré földművelési miniszter, az élelmészeti rend Főhrere a Völkischer Beobachter szeptember 29. számában kijelentette: „Normális termés után Németország saját maga fedezheti kenyér és liszt, burgonya, cukor- és tejszükségletét, viszont a zsírfogyasztásnak 50—55, a tojás és tejtermékek fogyasztásának 80—85, a főzelék- és húsfogyasztásnak 90—94%-át tudjuk a belföldi termelésből ellátni. Minthogy a nyersanyagbevételről nem mondhatunk le nagyobb élelmiszerbevétel kedvéért, a német nép átmenetileg kevesebb zsírt, húst és tojást kell, hogy egyék. A birodalmi kormány elvárja a háziasszonyoktól, hogy ezt a helyzetet megértően fogadják és más bőségesen rendelkezésre álló élelmiszerekkel pótolják.“

Ennek kapcsán, feltéve, hogy a német termésnek ezek a százalékos számai nem becsültettek túl, néhány kérdést lehet fölvetni:

1. Állandónak lehet-e tekinteni a jelenlegi termést?
2. Normálisnak lehet-e tekinteni a jelenlegi élelmiszerfogyasztást?
3. Megmaradnak-e a rendelkezésre álló élelmészeti cikkek a mostani ámivón?
4. Lehet-e a hiányzó hús-, tojás- és zsírszükségletet más cikkekkel fedezni?

A helyzet az, hogy máshonnan idézett német adatok mind a négy kérdésre tagadó választ adnak. Az első kérdésre maga Hitler adta meg a felvilágosítást, amikor Bückebergben október 4-én kijelentette:

— Eggyel legyünk tisztában. Ha Németországban a termés egyszer csak 20%-kal kisebb, akkor ez katasztrófa a mi népünk számára. 20%-kal kevesebb gabona a mi német táplálkozásunkat alig elképzelhető hatásoknak tenné ki.

A második kérdésre a Berlinben Wagemann tanártól kiadott Konjunktur-Statistisches Handbuch 1936 és a Hamburgban megjelenő Wirtschaftsdienst 1936 október 2. száma felel nem-mel, mert ezeknek adataiból kiderül, hogy a német élelmiszertermelés és bevétel együttevve 1935-ben sokkal kisebb volt, mint akár 1929-ben, a konjunktúra tetőpontján kétmillió munkanélküli mellett, vagy akár 1932-ben közel hatmillió munkanélkülivel, mert az élelmiszerbevétel e hat év során 125 millió mázsáról 55 millióra csökkent, a belső mezőgazdasági termelés pedig alig emelkedett ezalatt. Erről az időről megbízható adatok ugyanis nem a termelés mennyiségére, hanem csak az értékre vonatkoznak, ez pedig önmagában nem mond sokat, mert az 1933 eleji Machtergreifung óta az agrárcikkek Darré jelentékenyen fölemeltek. A mezőgazdasági termelés értéke a nemzeti-szocialista rezsim alatt tíz százalékkal nőtt, viszont az egyes agrárcikkek ára több, mint tíz százalékkal emelkedett, úgy, hogy ennek alapján akár azt is föltételezhetnők, hogy a termelés mennyisége csökkent. Am ha a belföldi termelés megmaradt is régebbi szintjén, a csökkent élelmiszerbevétel következtében mindenképpen kevesebb tápszer áll ma az egész nép rendelkezésére, mint azelőtt. Ha pedig elfogadjuk azt a mostanában sokat hangoztatott állítást, hogy a régi rezsim alatt a munkanélküliek kevesebbet ettek s

hogy az ő megnagyobbodott fogyasztásuk okozza az áruhiányt, akkor meg egyenest azt kell megállapítani, hogy nemcsak a nép egésze eszik kevesebbet, hanem, hogy az azelőtt is és most is munkában álló emberek élelmiszer-fejtkvótája még ennél is nagyobb mértékben esett. A harmadik kérdés is lényeges ebből a szempontból, mert ha a munkabérek összege a rezsim óta nőtt is, az egyes munkás bére márkában sehol sem emelkedett. Mivel pedig az árak azóta nőttek (ezt Hess, a Führer helyettese is elismerte Hof-ban, október 12-én), világos, hogy a német alkalmazottak, munkások béreinek vásárlóereje még abban az esetben is hanyatlott, ha fizetésük számszerűleg változatlan maradt, amihez azonban hozzá kell tenni, hogy sokakét le is szállították, mert ahol a munkanélkülieknek nem tudtak új munkát szerezni, ott az egyes iparágakban ugyanazt a munkabérosszeget több munkás között osztották szét. A legfigyelemreméltóbb azonban a negyedik kérdésre adott nemleges válasz, mert ebből kitűnik, hogy a német háziasszony hiába akarja a hús-, zsír- és tojáshiányt más élelmiszerral pótolni. Mindenekelőtt, ha ez így volna, a Führernek nem kellett volna megállapítania Nürnbergben, hogy a német nép „legnagyobb megerőltetése, területének legzseniálisabb kihasználása s az utóbbi évek mezőgazdasági teljesítményeinek ellenére sem tudja magát a sajátjából táplálni“, ezenkívül azonban a Frankfurter Zeitung szeptember 30. száma adatokkal is bizonyítja, hogy a német termelés nem tud annyi kalóriatartalmú élelmiszert termelni, amennyire a népnek szüksége van, s hogy ez a hiány kalóriában számítva 15—20%. Emellett kézenfekvő, hogy ezt a számot inkább enyhíteni, semmint túlozni igyekeztek, aminthogy Sombart is hasonló eredményre jut Deutscher Sozialismus című 1934-ben megjelent könyvében, sőt ő ehhez még hozzáteszi, hogy rossz termés esetén a hiány a 30%-ot is eléri. E 15—20%-os tápértéknek megfelelő élelmickek a mai világpiaci árak mellett a Frankfurter Zeitung szerint körülbelül másfél milliárd márkáért vásárolhatók meg külföldön, mivel pedig a német élelmiszer- (és ital)-bevétel 1935-ben 996 millió márká volt, könnyű kiszámítani, hogy a német élelmiszerpiacon félmilliárdos hiány van, vagyis nem bizonyos élelmiszerek hiányoznak, amelyek mással pótolhatók, hanem kevesebb tápértékű élelmiszer áll rendelkezésre, mint amennyire a birodalom lakosságának — a Frankfurter Zeitung szerint is! — szüksége volna.

Így fest a statisztikai háttére Göring jelszavának: Kanonen statt Butter.

A NÜRNBERGBEN bejelentett új négyéves terv első feladata külkereskedelmi szempontból ennek a félmilliárdnak megtakarítása azáltal, hogy az 1935-ben 2550 millió márká értékű nyersanyag- és félgyártmánytételt legalább is két milliárdra csökkentse. A kérdés tehát az, hogy az importból megtakarítandó félmilliárdnyi külföldi természetes nyersanyagot lehet-e olyan üzemi termelés útján előállítani, hogy az üzletileg is értékesíthető legyen? Ez az üzleti feladat két irányban jelentkezhetik, a belső és a világpiacon.

Egyelőre, amíg csak az előbb említett félmilliárdnak a megtakarításáról lesz szó, a mesterséges nyersanyagokból előállított cikkeket elég a belföldi piacon forgalomba hozni, a német ipari exportcikkeket pedig továbbra is az olcsóbb és megbízhatóbb természetes anyagokból gyártani. Később azonban, ha a német külkereskedelmi mérleg tovább romlanék, — akár a nyersanyagoknak egy idő óta tartó és talán folytatódó világpiaci drágulása által, ami Németország deviza-kiadásait növelné, akár a többi állam ipari kivitelének olcsóbbodása, tehát az erősebb nemzetközi verseny révén, ami a birodalom deviza-bevételeit apasztaná, — a német ipar kivitelre szánt cikkeket is kénytelen volna részben mesterséges vagy póanyagokkal előállítani, ebben az esetben tehát a műanyag kereskedelmi értékesítése nemcsak a belfölddel, hanem a világpiaccal szemben is üzleti feladat elé állítaná a német termelést. Ez a lehetőség nem egészen elméleti, ha meggondoljuk, hogy a német kivitel 1929 óta 13.5. milliárdról 4.3 milliárdra, az ipari készárak exportja 9.8 milliárdról 3.4 milliárdra csökkent úgy, hogy nem sok hiányzik ahhoz, hogy az

egész kivitel megközelítse azt a másfél milliárdot, amelyre egyedül az élelmezési bevételnek, minden ipari nyersanyagigénytől eltekintve is, szüksége van. A német kivitelt most amúgyis az a veszedelem fenyegeti, hogy a valutaegyeztetés következtében egyre több országra terjed majd ki a szabadabb nemzetközi kereskedelem, amely azért volna káros Németországra, mert ezáltal meglazulhatnának a kliring-kapcsok, amelyek a birodalom és számos kisebb ország között fennállanak és amelyek lehetővé teszik Németország számára, hogy több mezőgazdasági cikket és nyersanyagot vásároljon ezekben az államokban, s több iparcikket adjon el nekik, mint amennyit ezek az országok kliring nélkül eladnának és vennének tőle. Németországnak tehát föl kell készülnie arra, hogy az esetleg szabaddá váló nemzetközi kereskedelemben új feladatok elé kerül, amelyeket csak a maga ipari export-árainak további csökkentésével ellensúlyozhat.

Hogy a német kivitel nagy része eddig is veszteséges volt, az eléggé köztudomású, ha másból nem, a kiviteli jutalmak rendszeréből és a vezető német iparvállalatok jelentéseiből, hogy pedig a termelési költség és a kiviteli ár közti különbség növekszik is, azt mutatják a következő adatok. A német nagykereskedelmi árak (1913 = 100) 1933-ról 1935-re 116-ról 121-re emelkedtek (azóta 1936 februárjáig tovább 122.3%) ugyanakkor pedig a kiviteli árak, a készáruk mázsánkénti értékét tekintve, 78-ról 67.2-re estek. A Wirtschaftsdienst június 5. száma pedig elmondta, hogy amíg a készáru-árak 1932-től 1935-ig (1913 — too) 117 9-ről 119.4-re emelkedtek, az ipari nyersanyagok és félkészáruk ára ez idő alatt 88.7-ről 91.6-ra ment fel, ugyanakkor (1928 = 100) a kivitel 70/6-ről 58.5-« ment vissza. Ehhez meg kell még jegyezni, hogy a külföldi nyersanyagokból feldolgozott exportárúknál Fried számítása szerint¹ a bevitt nyersanyag harmadát teszi ki a kivitt áruk értékének úgy, hogy az előbbi arány az üzleti kalkuláció szempontjából még kedvezőtlenebbül alakult.

Amíg azonban eddig csak a kiviteli üzletág volt sok helyütt veszteséges, addig a most beköszöntő műanyag-gazdálkodás olyan mértékben és oly hirtelen növelné meg a termelési költségeket, hogy ez az ipari árólló nemcsak kifelé, hanem befelé is hatna. A műanyaggyártáshoz ugyanis új tőkék kellenek, mert ezek az iparágak nagy gépberendezéssel dolgoznak s aránylag kevesebb emberi erővel, holott Németországban hasznosabb volna az olyan termelési reform, amely több embert és kevesebb tőkét foglalkoztatna.

A termelési költségnek e várható megnövekedésére hivatkoznak, akik az új német nyersanyagterv megghiúsulására számítanak, mégpedig azzal az egyszerű érveléssel, hogy ha az ember drágábban termel, mint ahogyan elad, akkor meg kell hogy akadjon. Mindazonáltal ez a megdönthetetlen alapigazság, a rentabilitás elve, csak bizonyos jogi és emberi előfeltételek esetében érvényes, ott ahol a magántulajdon mellett ki akarnak tartani és ott, ahol az emberek a maguk igényeit bizonyos szint alá nem akarják vagy nem tudják leszállítani. S ha ez a cikk azon az állásponton van, hogy Hitler új négyéves terve mégis sikerülhet, ezt a véleményét arra a megfigyelésre alapítja, hogy a Harmadik Birodalom már eddig is megmutatta, hogy céljai érdekében meri és tudja irányítani az áraknak és a nép igényeinek nivóját és arra is el van szánva, hogy a II. internacionálé gyakorlati politikáján túlhaladva, ne csak a tőkét szocializálja, hanem hogy az eredeti és totális kollektívizmusként megfelelően az emberek munkaerejét is állami tulajdonnak tekintse.

Bizonyítják ezt az eddigi nyersanyag-gazdálkodási rendeletek 1934 tavasza óta. Ekkor állították fel sorozatosan a különféle ipari anyagokra és cikkekre az úgynevezett ellenőrzőállomásokat, amelyek a nyersanyagok bevételét, belföldi kereskedelmét, gyártási felhasználá-

¹ Ferdinand Fried: Autarkie, 1932, Jena.

lását, keverését, a készáruk kivitelét ellenőrzik és irányítják, korlátozzák különféle általános és egyes vállalatoknak kiadott rendeletekkel, ármegeállapításokkal, s ezzel egyidejűen fejlődött ki főként a hitel-szervek útján, de a kormánynak és a pártnak közvetlen beavatkozása révén is a termelésnek az az irányítása, amely nem elégedett meg az árak maximálásával vagy minimalizálásával, a munkabér és a munkás-létszám megállapításával, ipari numerus claususszal, kényszerkar-tellekkel, hanem azt is előírta bizonyos vállalatok számára, hogy új gyárakat alapítsanak, például a műnyersanyagokkal való kísérletezésre és a laboratóriumban bevált eljárások nagyüzemi kipróbálására.

MINDEZ a hol tervszerű, hol rögtönzött állami beavatkozásnak olyan állapotát teremtette meg, amelyben háromféle rendszer folyik össze. Az egyik az állam szociális gondoskodása, a másik a gazdálkodás tervszerűbbé tételére irányuló törekvés, a harmadik pedig az üzletvitel befolyásolása. Az első kettő kívül esik e témánkon, minthogy ezen a téren a németek ha több rendszerességgel is, lényegileg ugyanazt teszik, mint amire másutt is törekednek s ha a munkanélkü-liség csökkentése érdekében kevesebb tekintettel vannak is a magán-tulajdonnal való rendelkezés jogára, mint más országokban, ez bizonyos esetekben, például akkor, amikor egyes iparágak munkabér-összegét több munkásnak igyekeznek juttatni, csak dicséretükre szolgál. Különös figyelmet érdemel azonban a harmadik, az üzlet-vitel irányítására szolgáló rendszer, mert ez azt mutatja, hogy a nemzeti-szocializmus nemcsak a munkanélküliek érdekében és nem csupán a hozadékhoz nyúl hozzá, hanem hogy egyéb politikai célok érdekében is, és a vagyon állagát érintően is kész olyan intézkedéseket hozni, amelyek a magántulajdon formai megtartása mellett a tőkével való rendelkezést fokozatosan átviszik az államra.

Mindenesetre érdekes, hogy ennek a rendszernek csirája az első nyersanyag-intézkedésekből született meg, s hogy e rendszer kezdeti állapota még összeegyeztethető volt egy olyan magánkapitalizmussal, amely magát nem szuverén lénynek, hanem a társadalom egyik szervének tekinti. Később azonban megfigyelhető, hogy ennek a rendszernek továbbfejlesztése felboríthatja a magánkapitalizmust és hogy nyílegyenest belevisz a szocializmusba, amiből kettős tanulság kínálkozik. Egyik az, hogy ma a magánkapitalizmus és a közgondolkodás egyaránt olyan irányban fejlődik, amely a tőkével való rendelkezést egyre inkább Össe-egyezteti vagy összeegyeztetni hajlandó az egész társadalom életével, a másik pedig az, hogy ha ezt a fejlődést mesterségesen siettetik, ha bizonyos ágakról, ahol ez a gondolat vagy állapot érlelődésnek indult, erőszakosan olyan ágazatokra akarjuk kiterjeszteni, amelyek erre még nem vagy egyáltalában nem alkalmasak, s hogy ha — ami a legfontosabb pont — a gazdasági életnek nem hagyjuk meg belső önkormányzatát, tehát ha nem tartjuk magunkat a valódi és helyesen felfogott korporati-vizmusnak külső állami a broncsokat, de emellett autonómiát kívánó rendszeréhez, akkor olyan útra visszük a közzgazdaságot, amely nemcsak a tőkék, a nemzet tőkéinek szétporlatozására vezethet, hanem amely egy mesterséges és kipróbálatlan, kiagyalt, szellemi laboratóriumban szintetikusán kitervelt viszonyt állít fel a társadalom és a szöveteibe bármennyire hibásan, de mégis szervesen belenőtt gazdaság között, amelyet semilyen lényeges különbség, legfeljebb fokozati eltérés választ el a marxista vagy legjobb esetben a Sztalin-féle termelési rendszertől.

Ismételjük, amikor ennek a fejlődésnek első jelei Németországban mutatkoztak, mindenki azt hihette, — s főleg Schacht remélhette — hogy pusztán a politikai érdekek és a közzgazdaság természetes koordinálásáról

van szó. Ekkor jelentek meg azok a rendeletek, amelyek előírták, hogy bizonyos cikkek gyártásánál hány százalék külföldi anyagot kell felhasználni. Ez önmagában jelentéktelen intézkedésnek látszik, de ha ennek az útnak végső következményeit szemügyre vesszük, meg kell állapítanunk, hogy ez már magában hordozta a szocializálásnak magvát. Jól mutatja ezt ezeknek az intézkedéseknek későbbi kiszélesedése. Amíg csak arról volt szó, hogy a külföldről bevitt gyapjú- vagy pamutanyaghoz néhány százaléknyi kender- vagy lenfonalat kell keverni, s amíg ennek következtében a ruhaanyag finomságában és tartósságában csak néhány százalékkal lett gyöngébb, árában viszonylag drágább, addig nem volt érdemes számba venni, hogy ez az intézkedés néhány ezrelékkel leszállította a német bérek értékét, a márka vásárlóerejét, hogy növelte bizonyos állami kártérítések folytán az adóterhet és hogy csökkentette néhány milliomoddal a textilgyárak felszerelésének, tehát az ország tőkéinek értékét is. Az ilyen kisebb arányú vagy elszigetelt intézkedések ugyanis más oldalon többet használhatnak, nemcsak a közcéloknak, hanem esetleg az illető ágazat anyagi érdekeinek is. Ebben az időben a német közgazdaság még gondolatban sem zúgolódhatott a tőkével való rendelkezési jogának ilyen érthető megszorítása miatt, később azonban ezt a jogot egyre láthatóbban és pénzügyileg érezhetőbben vetették alája az állam irányításának. Amikor ugyanis azt tapasztalták, hogy a német kivitel különféle okokból csökken, a német devizasükséglet azonban változatlan marad, sőt — a világgiazi árak növekedése és a német fegyverkezési nyersanyagszükséglet emelkedése következtében — nő, Berlinben arra az elhatározásra jutottak, hogy régi bevált módszer szerint ráfizetéses exporttal szerezzenek devizát, s hogy a ráfizetést részben az állammal, tehát az adófizetők összességével fizetessék meg. Itt megint az volt a helyzet, hogy amíg ez a ráfizetés néhány százalék körül mozgott, addig az e révén való adónövekedés a változatlan munkabérszint mellett csak kevéssé csökkentette a pénz belső vásárlóerejét, tehát az alkalmazottak vásárlókéességét, emellett azonban a tőkehozadék sem nőtt, mert ha számszerűen emelkedett, a többlet nagy részét az adó vitte el. A legújabb társulati adóemelésnek is kifejezetten az a célja, hogy az egyes vállalatok tartalékgyűjtését, az úgynevezett önfinanszírozást megakadályozza és hogy minden vállalatot a központilag irányított hitelszervektől tegyen függővé. Minthogy pedig az állami beruházások nagy részét fegyverkezésre és egyébként sem mindig gazdasági, hanem sokszor stratégiai célokat szolgáló utak építésére fordítják, világos, hogy az így elvont összegek nem vagy legföljebb közvetve és részben válnak ismét produktív tőkévé s így bizonyos fokú tőkeelporladással állunk szemben.

Az emiatt való aggodalmakat eddig azzal hessegették el Berlinben, hogy a fölfegyverzés, a tőkéknek ez a gazdaságilag nem hasznos beruházása nemsokára véget ér és akkor az állam a tőke hozadékának kisebb részére tart majd igényt, úgy, hogy azt részben a további tőkeképződés, részben pedig a bérek eddig elmaradt emelésére lehet fordítani. Azalatt az átmeneti idő alatt, úgymond, amíg ez be nem következik, a tőkének le kell mondania a gyarapodásról (bár ugyanakkor az alkalmazottnak is a fizetések emeléséről), minthogy pedig egyelőre a belső termelési költségek csökkentéséről sem lehet szó, a kivitel egy része továbbra is veszteséges marad, ami azt jelenti, hogy ha nem a tőke állagából, akkor a munkamennyiségből kell fedezni a kiviteli deficitet. Eddig tehát az volt a helyzet, hogy — aránylag csekély különbségről lévén szó — a német nép összessége a kivitt iparcikkek formájában csak kevéssel több munkamennyiséget fizetett az ezért cserébe behozott nyersanyagokért és mezőgazdasági cikkekért. De a lényeg — és ezért kétélű minden dömping — mégis csak az, hogy a ráfizetéses kivitel vagy több nyersanyagot vagy több munkát exportál a külföldnek kisebb ellenértékért.

Németország ennek az állapotnak megszűnését vagy enyhülését is részben a fegyverkezési program befejezésétől várta, részben pedig a külkereskedelmi mérleg megjavulásától, ez utóbbit azon a révén, hogy élelmezési bevitel — úgy amint azt Ferdinand Friedtől Darréig számos gazdaságpolitikusa hirdette — rövidesen fölöslegessé válik. Ezzel szemben, ha a fölfegyverzés közeledik is a teljes megvalósítás felé, ehhez túlságosan sok reményt fűzni nem lehet, mert a fegyverkezésben tudvalévőén gyorsan avul el a műszaki felszerelés, amely a védelmi s kivált

s így ez, a német szaksajtó szerint is, a külkereskedelmi mérlegben nem fog sokat könnyíteni, a jövőben legföljebb a belföldi nyersanyaggal folyó hadászati építkezések csökkenése várható, de semmiesetre sem lehet lényegesen leszállítani a katonai célokra szükséges nyersanyagok bevitelét. Mivel pedig Hitler Nürnbergben kijelentette, hogy Németország élelmezési bevitelét nem tudja csökkenteni, sőt látjuk, hogy jelenlegi élelmiszerimportját még növelni kellene, világos, hogy a birodalom, miután a teljes autarkiaról le kellett mondania, a külvilággal való kereskedelmi együttélését csak két módon tudja rendezni. Vagy úgy, hogy belátja, a nemzeti-szocializmus gazdasági teoretikusai tévedtek, a világgazdaság egyelőre nem bomlik fel Wirtschaftsraumokra (Németország tudvalevően Zwischeneuróppával alkotna minden más irányban gazdaságilag és politikailag elzárkózó Raumot) és bekapcsolódik a világpiacba, amely az amerikai-angol-francia pénzügyi egyezmény hatására előreláthatóan valamivel szabadabbá és egyöntetűbbé válik, legalábbis a legközelebbi világválságig — vagy pedig úgy, hogy még autarkábbá lesz. Az előbbi választás azzal járna, hogy Németország kiegyenlítően a márka belső és külső értéke közötti különbséget, akár defláció, akár devalválás útján. Az utóbbi választás viszont azzal, hogy Németország belenyugszik a márka belső és külső árfolyamának különbségébe, belenyugszik, hogy a német kivitel továbbra is veszteséges legyen és hogy a viszonylagos elzárkózás növekedésével egyidejűen mind több és több német munkával fizesse meg nyersanyag- és élelmiszerbevitelét. Hitler nürnbergi beszéde mindenesetre azt jelenti, hogy Németország mindezt vállalni kész. Schacht párizsi látogatása ugyan arra enged következtetni, hogy Németország a nürnbergi pártgyűlés előtt kísérletet tett az előbbi megoldásra, vagyis a világkereskedelemben való nagyobb bekapcsolódásra, s hogy csak az erre irányuló tárgyalások meghiúsulása után döntött a mai állapot fenntartása mellett. Ennek volt logikus folytatása, hogy a francia devalválás után a Führer bückebergi beszédében kifejezetten is elutasította a devalvációhoz való csatlakozást, amihez hozzá kell tenni, hogy a deflációhoz pedig még kevésbé nyúlhat a nemzeti-szocialista kormány, minthogy ez a lépés az agrárcikkék árának és a fegyverkezési költségnek leszállításával s a fejenként való munkabérek további csökkentésével járna. Devalváció, defláció s a világkereskedelemben való bekapcsolódás reménye nélkül az egyetlen, amit Németország tehetett, valóban a nyersanyag-program kitervelése volt, amely azt jelenti: a német kormány hajlandó a belső termelési költségeket tovább növelni, az élet-standardot tovább csökkenteni, a tőkével való rendelkezési jogot még jobban szocializálni, Németország bevitelét még több munkaerő exportálásával megfizetni.¹

Hogy a német nyersanyag terve ilyen hatással kell, hogy járjon, azt kézzelfoghatóan bizonyítja a következő példa. A természetes gumi legutóbbi szabad világgiazi ára 1934 elején még 2 penny volt, azóta kartell révén felemelkedett 8 pennyre, a német műgumi ára azonban még ennek a mesterségesen tartott árfolyamnak is jóval több, mint a háromszorosát teszi ki. Németországban számos gumiáru anyagához bizonyos hányad erejéig mesterséges gumit kell vegyíteni, ami, feltéve, hogy a drágább műgumi nem rosszabb az olcsóbb természetes kaucsuknál, önmagában is megnöveli a gumiártik termelési költségét, s ez a különbség akár a vállalkozót terheli, akár a fogyasztót, akár pedig a térítést adó államot, mindenképpen a tőkét vagy az életnívót vagy a márka értékét csökkenti, esetleg mind a hármat,² kivált, ha meggondoljuk, hogy a mes-

¹ Hess, a Führer helyettese nyíltan is megfenyegette már idézett beszédében a külföldet a német dömpinggel:

— A világnak érdeke, hogy nekünk nyersanyaggyarmatokat adjon, mert különben kénytelenek lennénk arra, hogy bármilyen áron exportáljunk és arra, hogy ezzel a többi exportáló országot károsítsuk.

Tanulságos ezzel a nemzeti-szocialista tendenciával összehasonlítani azt a jellemzést, amelyet Schiller dr., a moszkvai német nagykövetség mezőgazdasági attaséja írt a szovjetgazdálkodásról. „Ilyen rendszer mellett ugyanis, — úgy mond, — az egyes üzemek rossz gazdasági eredménye nem jelent csődöt és a mezőgazdaság teljességének rossz funkcionálása nem vezet még gazdasági összeomláshoz. A kiegyenlítést a fogyasztóképeség csökkenése teremti meg; ha egy kollektív gazdaságban

terséges gumi, benzin és textilanyagok olyan nagy új beruházásokat tesznek szükségessé, hogy az nem annyira emberi munkát, mint inkább tőkét fog fogyasztani. Még nagyobb lesz azonban ez az aránytalanság a termelési költség és az eladási ár között, ha a mesterséges anyaggal gyártott német iparcikk a világpiacon is megjelenik — az újabb világpiaci mozgalom semmiesetre sem törekszik arra, hogy Németország kivitelét megkönnyítse¹ — mert akkor kiderülhet, hogy ugyanannak a gumiköponyegnek a gyártásába Amerikában, ahová pedig szintén importálják a gumit, a készen kapott természetes nyersanyagot tizedannyi értékű gépi berendezéssel dolgozzák fel és feleannyi munkórával, mint Németországban, ahol előbb a szénből kell előállítani a műgumit és abból a köponyegget.

A termelési költségkülönbözet persze nem játszik szerepet, ha az állam a piaci szabályozáson túlmenően előírhatja a tőkének, hogy mikor mibe mennyit fektessen be, ez nem játszik szerepet ott, ahol nemcsak a nagyvállalatok üzletvitelét befolyásolják, ahol a nagyobb számú munkáselbocsátás csak a hatóságok előzetes tudomásával történhetik meg, hanem ahol hivatalos vagy párhelyen előre értesülnek arról is, ha valaki eladja birtokát vagy házáat, vagy hogy nagyobb betétjét felmondja a bankban, amikor is rendszerint megjelenik a lakásán egy egyenruhás úr és megkérdi, hogy az illető mit óhajt a pénzével kezdeni. Ez önmagában természetesen még nem jelenti szükségszerűen a tőkék lemorzsolódását, de jelenti a szocializálódásnak lassú s idővel egyre feltartóztathatatlanabbá váló folyamatát, amely Németországban, mint látjuk, olyan célokat tűz ki maga elé, amelyeknek végrehajtása a munkaórák összegét növeli s ugyanakkor a munkaórák s a fejenkinti munkabérfővedelemnek csak úgy, mint az országos munkabérfőösszegek vásárlóerejét csökkentti — ami annak a ténynek kifejezője, hogy az ilyen módon szocializált, műanyagtermelésre átállított és a világpiactól relatíve elzárt termelés mind kevesebb használati jószágot tud előállítani otthon s mind kevesebbet tud vásárolni külföldön. Ilyen kísérő jelenségekkel lehet tehát megvalósítani a nürnbergi nyersanyag-tervet, feltéve azt a még be nem bizonyított ténytet, hogy az eddig laboratóriumban sikerült kísérletek nagyüzemben is megvalósíthatók s feltéve, hogy az új befektetéshez szükséges tőkék másutt nélkülözhetők és az új iparágakba áttolhatók.

Az új négyéves programnak ilyen következményeit nemcsak az előbb elmondottak mutatják, hanem a szintén központilag irányított nemzeti-szocialista közgazdasági sajtó hozzászólásai is. A Deutscher Volkswirt, Németország vezető szaklapja szeptember n-én azzal kommentálta Hitler nürnbergi bejelentését, hogy „kikerülhetetlen lesz a termelésnek és a tőkének az állam által való „Planung und Lenkung”-ja éppúgy, mint bizonyos fogyasztási korlátozások“. Hogy pedig ez az életstandard leszállítását jelenti, azt nyíltabban is kimondja a cikk egy

lyebb fogyasztás egyenlíti ki. Más a helyzet az állami Üzemekben, ahol a munkások szabott fizetésben részesülnek. Itt a kedvezőtlen üzleti eredmény nem az üzem keretén belül egyenlítődik ki, hanem az egész ország közgazdaságára hárul át... A szociális okok, bár legalább is ugyanolyan nehézségeket támasztanak, mint az előbbieket, nem veszélyesek a rendszer fenntartására, addig, amíg a kollektíva tagjait munkára tudják kényszeríteni.“ (Idézet Moskovitz István dr. „A mezőgazdaság kollektivizálása Oroszországban“ című tanulmányából, Magyar Gazdák Szemléje, Budapest, 1936 január.)

¹ A délkelet-európai német ipari kivitel miatt való angol féltékenységre jellemző a Fortnightly-ban George Glasgow tanulmánya: The Trail of Dr. Schacht,

másik passzusa: „Egészen rendkívüli mértékben kell megköszönni a Führernek, hogy ő többibben kifejezetten utalt arra, hogy az adott viszonyok mellett a német életstandard emelése még csak bizonyos irányokban lehetséges.“ Egyébként a német gazdasági irodalom legnagyobb és magát önként gleichschaltolt tekintélye, Wemer Sombart is elismeri Deutscher Sozialismus című munkájának „A javak előállításáról“ szóló fejezetében, hogy az autarkia az életmód csorbitásával jár, ami nem újság a szakirodalomban, de sokatmondó egy olyan könyvben, amelyet már a nemzeti-szocialista rezsimben adtak ki. Vagy figyeljük meg, visszatérve ismét az előbbi kommentárra, ezt a mondatot, milyen tapintatosan közli, hogy többet fogunk dolgozni és mégis kevesebbünk lesz: „... fontos Hitlernek az a megállapítása, hogy a termelés növekedése nélkül a bérek emelése öncsalás. Ebből ugyanis az új tervvel kapcsolatban az következik, hogy a nemzeti termelés növekedése egyelőre, amíg az új gyárakat be nem rendezik, a közgazdaság egészére vonatkozik, s így nem jelentheti az egyéni (tehát egy munkakeresőre eső) bér emelését.“ S amíg Hitler kimondja, hogy a munkabéreket csakúgy mint eddig, ezután sem lehet emelni, néhány nappal később a helyettese. Hess, hofi beszédében rámutat az árak növekedésére: „A nemzeti szocializmus gondoskodni fog arról, hogy az élelmiszerárak, amelyek az idők folyamán valamit emelkedtek, ne emelkedjenek tovább.“ Alig hangzott el azonban a Führer helyettesének szava, a Német Munkafront mozgalmat indított a drágulás ellen, amely a parancsszó ellenére is tovább tart. Hogy pedig a munkabér további stabilizálása, a munkabérek vásárlóerejének csökkentése s a termelés értékének a műnyersanyagipar beiktatása folytán elkövetkező stagnálása, ha ugyan nem csökkenése s ugyanakkor az állami terhek változatlan magassága együttvéve a tőke letöredezésére vezet, arra a közismert tényeken kívül a berlini Die Bank szeptember 23. megjegyzése is emlékeztette a figyelmesebb német olvasót. A nürnbergi beszédnek ez a magyarázata ugyanis azzal kapcsolatban, hogy az új négyéves terv megvalósításához óriás új tőkék szükségesek, megállapítja: „nem lehet arra számítani, hogy a legközelebbi vagy a közelebbi jövőben a német állam visszalépjen eddigi kölcsönigényeivel.“ Hogy pedig ez a rendelkezési jogon keresztül gyakorolt s nem formális, de lényegénél fogva annál inkább szocializáló termelési beavatkozási politika nemcsak kényszerűségből idézte elő a szocializálás irányzatát, hanem hogy ez tudatos célja volt a nemzeti-szocialista kormánynak, azt bizonyítja két kijelentés. Az egyiket a radikálisabb Völkischer Beobachter tette meg 1935 szeptember 24-én: „Abszurdum feltételezni, hogy a német nép gazdaságpolitikai szempontból nem a szocializmus felé halad,“ a másikat pedig a Völkischer Beobachterhez képest konzervatív Göring lapja, az essen National-Zeitung, amely a Gauführerschule külkereskedelmi tanfolyamának „A Führer gazdaságpolitikájáról“ szóló október 11. előadásából vezércikkben emelte ki, hogy szocializmus nélkül minden számítás hamis, sőt erkölcstelen. Egyébként az előbb előadottaknak további pontjait is megerősítik német források, például azt, hogy a félmilliárdmárkás élelmiszerbevitelt Németország nem reméli a kivitel megnöveléséből megfizetni, hanem a jelenlegi (részben a nyersanyag) bevitelt akarják félmilliárddal csökkenteni, azt bizonyítja egyebek mellett az is, hogy a Hitler-beszédet kommentáló Deutscher Volkswirt rámutat: „Joggal állapította meg a Führer, hogy a kivitelt nem lehet tovább emelni.“ Amiből az következik, hogy Németországnak egyelőre legalább is ezt a félmilliárd értékű nyersanyagot kell mesterségesen előállítania, hogy ehelyett ezentúl ennyivel több élelmiszert importáljon.

Az IS FELTŰNŐ, hogy e lap kommentárja elismeri: „A gyarmatok megadása kiszélesítené Németország élelmezési és tevékenységi területét“. A német szaklap tehát, Hitlertől és Hesstől eltérően, nem állítja, hogy a gyarmatok visszaadása Németországnak nyersanyag-szempontból könnyítést jelentene, közgazdasági adatok alapján ilyesmit bajosan is mondhatna, hiszen a német anyaország a régi gyarmataival akkori külkereskedelmének csupán 1/2%-át bonyolította le s köztudomású, hogy az elsődrendű nyersanyagok a gumi kivételével nem

gyarmatokból, hanem önálló országokból kerülnek a világcipiacra. A nyersanyagkérdés tehát kevésbé gyarmati, inkább külkereskedelmi probléma, s ezért mondotta Hoare akkori angol külügyminiszter 1935 szeptemberében a népszövetségi közgyűlés pódiumán, hogy Anglia a nyersanyagkérdés terén hajlandó hozzájárulni a nyersanyagok kereskedelmi elosztásának rendezéséhez, de nem hajlandó gyarmataiból területeket átadni. Erre a németek feleletét hivatalosan Schwerin gróf pénzügyminiszter adta meg 1936 májusában: Németországnak nem nyitott ajtóra van szüksége a gyarmatokban, hanem arra, hogy saját valutájával fizethessen a nyersanyagért. Angol részről a viszonzulás úgy hangzott, hogy ha egy ország a maga pénzével tud nyersanyagot venni, akkor devizáért is tud vásárolni, ebben azonban az angoloknak nem volt igazuk, mert nem vettek számba két lényeges körülményt. Először azt, hogy a többi, a világcipaccal közös vérkeringésben élő, magánkapitalista termelésű országban valóban egyre megy, hogy a bevitt nyersanyagért adott külkereskedelmi vagy fizetési mérleg-fölösleget milyen valutában fejezik ki. Németország azonban nem él ilyen közösségben a világcipaccal, sőt új nyersanyagpolitikájával a belső és külső ámvivő közti különbséget még a jelenleginél is nagyobbra fogja növelni, s mint láttuk, a magánkapitalista termeléshez sem ragaszkodik. Lehetséges tehát, hogy Németország éppen azért szeretne tengerentúli területeket a maga valutáris és állami hatókörébe vonni, mert akkor ugyanúgy rendelkezhetnék az ott található tőkével és emberi munkaerővel, mint most, a birodalom határain belül.

De megfeledezett ez az angol válasz arról is, hogy Németországnak nemcsak azért kell gyarmat, hogy ilyen nem kapitalista úton jusson tengerentúli termékekhez, s nem csupán azért, hogy esetleg emberfölségének egy részét a német birodalom külső területein helyezhesse el, hanem főleg azért, mert Németországnak mindenekelőtt és legelsősorban exportpiacra van szüksége s mert a gyarmat kétségkívül olyan országot jelent, amely bármilyen kis mennyiségben, kénytelen német árut vásárolni.

KIVITELI PIAC — voltaképpen ez a német probléma közepe, ez a német terjeszkedési vágy racionális magyarázata, túl az egyéb természetes és mesterséges misztikus okokon, amelyeket Németországban most szintén úgy gyártanak, ahogy más műanyagokat és ahogy mint azt a nürnbergi mesterséges nyersanyagterv bejelentése után a Daily Telegraph megjegyezte, Németországban nemcsak szintetikus kaucsukot, hanem szintetikus vallást is akarnak gyártani.

Ezzel az ipari exportszükséglettel Németország külkereskedelmi és politikai céljai is összefüggésben vannak. Zwischeneurópától, Délkelet-Európától nem kaphatja meg minden legszükségesebb ipari nyersanyagát, de kaphat olajat, rezet, fát és megkaphatja hiányzó mezőgazdasági cikkeit s ezzel a területtel katonailag is könnyebb biztosítani az összeköttetést, mint megvédeni a tengerentúli gyarmatokhoz vezető utat. De még ennél is fontosabb az, hogy Németország ipari exportpiacot építhet ki magának a Dunamedencében és a Balkánon, amelyet természeti gazdagsága miatt sokan Dél-Amerikához hasonlítanak és amihez hozzátehetjük, hogy más szempontból sem rossz ez a hasonlat, mert itt is hasonló belső lazaság uralkodik s mert ez a vidék is külső nagy-

hatalmak sakktablája. A német Zwischeneuropa gondolatnak természetesen erkölcsi jelszava is van: fogjunk Össze — ami azt jelenti, hogy én gyártok nektek iparcikkeket s ti szállítok nekem élelmet és nyersanyagot, s hogy én megmaradok ipari országnak az iparral járó magasabb életnívóval s ti megmaradtok mezőgazdasági országoknak, alacsonyabb életnívón. Németországnak ezt a Duna és a Balkán irányában való erőfeszítéseit és természetes gravitációját látva, az embernek az az érzése, hogy a német-orosz ellentét nem csak világnézeti forrásból ered — végre is Rapallo, a német-orosz külpolitikai együttműködés, a Reichswehr régi kedvenc gondolata s ez az egyetlen igazi rémkép, amely Nyugat-Európát valóban nyugtalaníthatja a kontinens felől. Nem lehetetlen tehát, hogy inkább amiatt éleződött ki a német-orosz ellentét, hogy Berlinben tudják, az orosz befolyásnak Európából való kirekesztése az első feltétele annak, hogy Németország kiépíthesse előbb külkereskedelmileg, azután pedig politikailag a Südostraumot s később Zwischeneuropát.

Annyi kétségtelen, hogy a német iparos nép, hogy természet-tudományra való hajlama, technikai készsége, találékonysága és (teremtő fantáziájú zsenijeitől eltekintve) tömegeinek inkább kombinatív képzelete, kereskedelmi tehetsége, szorgalma, a belső problémái elől menekülő embernél megfigyelhető mániákus alapossága arra predesztinálja a birodalom hatvanhat millió vállalkozóját, mérnökét és munkását, hogy százmillió tömegeket lásson el iparcikkokkal. Mindenesetre, ha a német nép nem érezné magát olyan végzetesen idegennek és minderwertignek a többi néppel szemben — a gögje is inkább ezt a belső bizonytalanságot leplezi — s ha a külvilág is jobban megértené a német lelket s nem látna a németiségnek még játékos, sokszor szinte gyermekes katonásdíjában is mindjárt militarizmust, akkor kialakulhatott volna s idővel, ha a kölcsönös lelki közeledés létrejön, még ki is alakulhat olyan viszony a németiség és a külvilág között, amely lehetővé teszi, hogy a német nép másoknak is dolgozzék, megfizetve magának ezt a munkáját. Annak ugyanis, hogy a külvilág tartósan német iparcikkek vásárlására rendezkedjék be, lelki vagy mondjuk így, politikai előfeltételei vannak, mert ebben az esetben a Németországtól vásárló népek nemcsak a maguk ipari fejlődését és katonai védelmük műszaki hinterlandját soványítják, hanem éppúgy kiszolgáltatják magukat a német iparon keresztül Németországnak, mint ahogy Németország érzi magát háború esetén kiszolgáltatottnak a nyersanyag-szállító országokkal szemben.

Ezt az állapotot más szóval úgy jellemezhetjük, hogy a népek közti gazdasági viszony éppúgy a munkamegosztáson és a kölcsönös függésen alapul, mint az egyének társadalmában. Ez a német külkereskedelmi és nyersanyagkérdésnek és úgy látszik az egész német problémának lényege. A német nép, amely éppúgy nem élhet lelki elszigeteltségben, mint ahogyan a város nem lazíthatja meg büntetlenül kapcsolatait a faluval, fel kell hogy ismerje, hogy ami az egyének társadalmában helytelen, a népek társadalmában is az; hogy ha az egyének társadalmának természetes egyensúlya hierarchikus s ezt a hierarchiát önkényesen és hirtelenül nem lehet súlyos zavarok nélkül megváltoztatni, ugyanúgy a nemzetek társadalmának is vannak történelmileg kialakult együttélési törvényei, amelyek helytelenek és korrigálandók, de amelyeknek megváltoztatására szintén nem célszerű forradalmi úton törekedni, még hozzá úgy, hogy egy nép egyszerre

vegye fel a harcot minden irányban térbelileg is és egyébként is, a nemzetközi élet valamennyi síkján, külpolitikai, gazdasági és világnézeti téren egyaránt.

Ugyanakkor azonban ebből a helyzetből természetesen nemcsak Berlinnek, hanem a többi népnek is le kell vonni a tanulságot. Be kell látni, hogy az európai szolidaritás hiánya nemcsak a német néplélekből, annak Nyugat-Európától és a limeszen inneni világtól való idegenségből ered, hanem a békeszerződésből következő megalázottságából is, amit még jobban kielezett a jóvátétel végrehajtásának gazdasági képtelensége. Mindez arra vall, hogy a német kérdés megoldása csak másodsorban gazdasági, elsősorban lélektani feladat. Minthogy pedig Európának a német néppel mindenképpen együtt kell élnie, mindent el kell követni, hogy a németységnek ezt az állandó sértődöttségét, ezt a lelki sérültségét behegesszék, ha kell, gyarmatok megadásával is.

A minderwertigkeitskomplexet és az idegek túlfeszítettségét, különösen ha már ilyen nagyfokú, nem büntetni, hanem gyógyítani kell. Ezt azonban nem mozdítaná elő, ha Németország a kényszerű weimari kamatrabszolgaság helyébe, most a részben önkéntes nürnbergi exportrabszolgaságot tenné.

FREY ANDRAS